

literarno blago že a priori niso umetnine in jih nima pomena zasenečevati in mesto njih postavljati pesmi, kakršne najdeš v tej zbirki, ki očitujejo kvarno dekadentstvo, ki posebno dandanes ne zasluži nikake zaščite. Ob priliki prve izdaje pričujočih pesmi se je izrazil Jovan Skerlić, da so «književni strup, prelaz iz nevrastenije v nevropatijo, iz literature na kliniko».

Verujem, da je taka izjava v onih časih povzročila pri literatih večinoma zaničljiv posmeh, saj so bili vsi otroci Baudelairea, Wildea, Verlainea itd., toda danes smo menda že vsi prišli do spoznanja, da je delitev umetnika od človeka napačna, kvarna in neresnična in da zmore biti le velik človek tudi velik umetnik, saj se koncem koncev prelivata Lepo in Dobro v eno, in zato mi je Skerličeva opazka nerazumljiva. Pandurović je v teh pesmih pristen dekadent. Poje o noči in boli. Uporablja muzikalnost stihov, zabrisanost odtenkov (Verlaine!). Izrazoslovje «egzotični kraji, tropski sjaj, spleen, alkohol, fakirska vera, veličanstvo Noči», z zaključnim modrovanjem «da je život ceo iluzija duga sečanja i nade» in da nam preostaja le sanjati — ali nismo vse to že davno čuli pri Baudelaireu?

«Pesma tame» dehti kot Mussetove «Noči», vmes naletiš na stihe s prispodobami, ki čudovito spominjajo na nekatere pri Sully Prudhommeu; n. pr.:

«Znaj, moje srce za zvezdu je svaku
vezano zlatnim koncem.... (str. 19.)

«Et de longsfils l' (nam. coeur) unissent aux étoiles...

(Les chaînes.)

«Ti» si je izposodila formo pri Hugojevih «Djinns», prispodoba «red prosjaka što je stao pred mene, to su želje moje — moje nade, strasti i misli» je čisto v načinu gledanja Maeterlincka.

Sploh bi naštel lahko še vse polno značilnih mest, ki pričajo, da je naš pesnik veren sin «svoje dobe» («umorna deca ovoga stoleća» — fin de siècle), ki vidi vsepovsod le agonijo, in se skuša rešiti v kvietizmu in resignaciji.

Skratka: to zbirko bi najbolje označil, če navedem začetna stiha sklepne pesmi «Zima»:

«U mome srcu, u starinskoj vazi
ubrano cveće spomena se suši...»

Da, cvetje spominov, ki se suši, obenem pa dober šolski primer tovrstne bolne poezije.

Miran Jarc.

Kronika.

Razstava Božidarja Jakca v Pragi. V mesecu juniju je razstavil v Pragi v «Krasoumni Jednoti» Božidar Jakac svoja grafična dela — v celoti skoro sto bakropisov, litografij, lesorezov in risb — in dal s precej zaključeno prreditvijo možnost bogatega vpogleda v svoje delo in stremljenje.

Kako izrazi umetnik svoje doživetje — to je zaklad, ki označuje umetniško potenco in silo, ki podčrtava delo kot umetnino in sploh kvalificira upodabljanje. O vsem ostalem — o soku izraza, njega barvi in obsegu — o vsem tem odloča umetnikova notranja dispozicija, čuvstveni in intelektualni utrip njegove osebnosti. Ta pripomba v toliko, da poudarim predvsem Jakčev «kako». Njegov način je danes že toliko razvit in kaže v vseh fazah svojega razvoja toliko doslednosti, da ni dvoma o njegovi organičnosti, kar potrja Jakca samega kot

ravno, nepodrejeno umetniško potenco. Našel je podobam svojega notranjega očesa izraz žive, vzvalovane linije, polne plastičnega poleta, ki ima svoj neopredeljivi čar v skriti melodijoznosti in plemeniti sočnosti. To je osnovni karakter tistih črt, s katerimi zajema v absolutnosti prostora like svojih doživetij. To je obenem v brezdanjosti enega človeškega življenja obsežni zaklad tvorne sposobnosti, ki se v postopnem razvoju izživlja v rastoči skali nijans in možnosti. Njegov izraziti svet — posebno na tej grafični razstavi — je, kakor rečeno, linija, ki se ji harmonično družijo čim dalje bolj polno, razsežnejše in globlje obvladani prostor. Z intenzivnostjo te ustalitve očesa v prostoru raste in intenzivnost in zvok linije. Črnobeli način ji daje ponekod ostrino in subtilnost plamena, kakor se riše ali izvira iz globine prostora, dočim lije sočno, široko in krepko v bakropisih, ki neredko kličejo po barvi baš zaradi živo obdelane prostorne polnosti in obsežnosti.

Naznačeni način izražanja vodi neposredno tudi k umetniku, k človeku, k dispozicijam njegove narave. Trdim-li, da je Jakac vseskozi lirična, pesniška duša, izkušam s tem v širokem pojmu obseči vsaj osnovo njegovega notranjega doživljanja. Tisti svet, ki se zdi podoben domovju spečih strun; vsak dotik izzove ton, vsak dojem izzveni v pesem. Toda ta lirična dispozicija ima pri Jakcu nekaj svojevrstnega. Kakor studenec bruha iz podzavesti nenavadno uravnane, harmoničnega duha in ni ga še doslej skalila niti sled intelektualnega udejstvovanja. V tem dejstvu počiva njena silna čistost, dejal bi, deviška vznesenost in jasnina. Lije tako rekoč iz srca v srce okolice, bleščeča v luči nerazodetega solca. Ta njen karakter jasno izpričuje Jakčevo razmerje do okolice in življenja. Ljudje, ki jih srečuje, mu niso predmet opazovanja, samostojni svetovi, katerih uganko lušči psihologično razmotrivanje; ne niza jih in ne ceni po lestvi doznanih etičnih in splošno človeških vrednot in ne uvršča jih na svojih ploščah in papirjih kot rešene enačbe dveh ali večih neznank. Vse, kar ga družijo z njimi, oziroma vse, na podlagi česar jih uvršča in ceni, je predvsem njegova osebna ljubezen, ki ga veže nanje, v drugi vrsti pa njihov neopredeljivi izraz, njihova slučajna pozicija v prostoru in luči, skratka nekaj, kar je zganilo strune Jakčeve notranjosti. V ilustracijo bi opozoril le na njegove podobe matere in prijatelja na eni, na drugi strani pa, recimo, podobe basista Zaporožca in nekatere ženske obraze. Obrazi, kot znamenja posameznih oseb, so obvladani — v kolikor se je Jakcu zdelo potrebno obvladati jih — običajno skoro vedno le na podlagi risarskega znanja. Zato je razumljivo, da srečuje Jakčevo ljubezen baš v prirodi in v navidez mrtvem svetu najslajši napoj lepote. Tam, kjer v brezdanjih zakladih nedoločnega in neomejenega kipenja obuja v prostem razmahu globoko v podzavesti spočete obraze — pesmi svojega srca. Naravno nosi to ustvarjanje — ne le v sredstvih, marveč kot celota — pečat skrajnega subjektivizma. Izraz vsega je podrejen absolutnosti umetnikovega vzhičenja, umetnikovega pesniškega creda. In pri Jakcu je podrejen močnemu obsežnemu tvornemu duhu. Že dosedanje nijanse njegovega načina govore, da z njimi išče strugo globoka reka, z razgaljenimi očmi potujoča umetniška osebnost, ki krije v sebi neštete možnosti melodij. Ne mislim naštevati posameznih, vendar se mi zdi mogoče obseči jih vsaj deloma v provizoričen shema, čigar os tvori prosto lijoča življenska sila, spev eksistence same po sebi (Zaporožec, Na nabrežju). Ob njenih koncih utriplje na enem svet razvihrane, razmahnjene, kakor v višinah rojene ubranosti, ki kaže svoje najvišje lice v ilustracijah Gradnikovih «Pisem», kjer meji ob vzhičenje vizije. Odtod lije preko lic prisrčnosti, pokojne zamišljenosti, dobrote in zasanjanosti k drugemu koncu, čigar bregovi segajo v skrivnost, v

slutnjo neznanih utripov onkraj vidnega sveta. Podčrtavam provizoričnost tega obrisa, posebno ker je mišljen le kot pripomoček z ozirom na umetnikov svet, razkrit na tej razstavi. In še v tem okvirju je nepopoln, ker se v nekaterih zadnjih delih družī k prejšnjim še nova beseda: dogodek, kot posledica ali produkt dveh ali večih komponent. V tem kakor obenem v pojmovanju prostora čutim zgostitev doživljajoče osebnosti, razmaknitev njenih tvornih obzorij in eo ipso s tem združeno pot k novim, rešitve čakajočim problemom.

Razstava sama priča o odkritosrčnem in ravnem poletu za najvišjimi cilji. Ta vsesplošni značaj moči in vere in še posebno nečesa, kar se bori za absolutno svojo resnico — ta njen značaj se mi zdi najvažnejši in za Jakca najpomembnejši. V tej kopici lesorezov, bakropisov in litografij je vidna neka gotova organična rast, ki neredko dosega uglajenost umirjene vode. Toda le na videz. Pazljivejše oko jo v prihodnjem hipu izsledī, kako znova pada v nove globine, gloda nove struge. Jakac obvladuje material z neverjetno lahkoto in zdi se, kakor bi igraje gospodaril nad sredstvi. In vendar ne zahaja nikjer v virtuoznost, v uporabljanje tega znanja izven iskanja svojega resničnega obraza. V tem je njegova moč. V njenem znamenju je zapustil za seboj nekaj sledov, ki značijo same v sebi zaključene, živeče umetnine, jasno izgovorjene besede, izpolnjene forme doživljajev. Poleg teh so pa na razstavi tudi dela, kjer je čutiti vrzel med izrazom in umetnikovim zamislekom, oziroma vrzel med očesom in okolico. Zdi se, kakor da kontakt med notranjim in zunanjim svetom, ki s svojo elementarno spojitvijo gledanja in vtisa v gotovo zaključeno enoto tvori hrbtnico vsake umetnine, ni bil popoln, ni bil enoten in je izraz ostal nekako zabrisan, nezaključen ali ne do dna izpolnjen. Tako so s psihološkega stališča zanimive nekatere njegove žene. Imam vtis, da si še utira pot k ženi, da še išče in vztrajno išče tistega svojega, edino svojega zrelišča, odkoder uzre celo, oziroma kjer se gledanje spoji popolnoma z melodijo doživetja. Čestokrat spodrknē ob zunanji liniji — ne zaradi virtuoznosti — pač pa zaradi sugestivne sile svoje notranje iluzije, ki jo pa kali neki nerazjasnjeni odnošaj do resničnosti. V tem oziru obuja pozornost njegova uporna vztrajnost, s katero je premagoval neskladnost in jo poizkušal premostiti s sočnostjo linije in ploskve. Marsikje se mu je tudi posrečilo. Toda dočim podčrtavam tu predvsem psihološki moment, govori par drugih del o morda podobnem, toda — dejal bi — čisto strokovnem pomanjkljaju. Mislim namreč podobe, ki imajo značaj opazke, ki pa nočejo biti le opazke; podobe, ki pogrešam v njih utrip centralne življenske žile, ki poji celoto in poslednje detajle z gotovo absolutnostjo eksistence, izvirajoče iz potrebe in nujnosti, iz suverenega ukaza razpaljene tvornosti. Ta intenzivnost podobe, ta latentni žar lepote — pomemben i za doživetje i za izraz — kjerkoli in kadarkoli dosežen, znači vrednoto, ki sama po sebi tira tvornega duha še višje v boj za nove vrednote. Zato preseneča gledalca na Jakčevi razstavi nekaj slik, ki, dasi mlajše, ne vzdrže polnosti in obsežnosti nekaterih starejših in obratno. In par drugih, ki kot celota molče, ne dokazujejo, ne poražajo oči s svojo centralnostjo, pač pa so zastrote z govornico nečesa, kar ni z njihovim srcem v zvezi. Ta pomanjkljaj tiči v nekakšni neekonomični prebavi vtisov, v doslej še nekoncentriranem doživljanju, ki še ni privito k ostro zarezanemu, jasnemu zrelišču. Včasih ga kali neekonomično navdušenje, kakor da Jakac človek še ni okopal oči v svetlobi vizij, ki trajno užgo v dušo tehtnico vrednot. Je na potu, veren in ne preslab; takega kaže tudi razstava njegove grafike: v smotrenem iskanju svojega izraza, brez kompromisov in z vso dušo, v boju za

tla pod nogami. Oči so našle cesto, niso pa še potonile v njeni brezkončnosti, v absolutnosti njene smeri. Toda srce je zaslutilo svoje najvišje in mu že v naprej posvetilo vse svoje utripe. In to je veliko bogastvo ustvarjajočega duha, zlat talisman za bodočnost.

Ferdo Kozak.

XXVI. umetnostna razstava v Jakopičevem paviljonu: Matija Jama — Ivan Zajec. Po dolgih letih se je Matija Jama zopet pojavil na slovenski razstavi. Kot nemiren popotnik je odšel iz domovine in kot gost se za kratek čas zopet vrača, da poišče domačo zemljo in svoja tla. Po daljšem bivanju na Holandskem je priredil v juniju razstavo v Jakopičevem paviljonu: za dvainpetdesetletnega moža je pomenila več kot navaden semenj slik: razen najnovejših del je pokazal tudi karakteristične starejše slike, ki v zvezi z deli Narodne Galerije sicer ne podajajo dovršene razvojne podobe, vendar pa pri mirno tekočem umetniškem življenju, ki ne pozna neorganskih skokov, ne kaže preobčutnih vrzeli.

Razstava je obsegala okroglo šestdeset skoraj izključno pokrajinskih slik. Ob Jamovem pasivnem značaju pomeni ta omejitvev, da je za nevajeno oko izraz notranjosti zabrisan do neizdatnosti in da je iskanje razvojnih stopenj in stopnjevanja v izraznih sredstvih otežkočeno; odtod tudi različna mnenja o njegovi umetnosti, ki si često ekstremno nasprotujejo. Potrebno je, da si predočimo slikarjev značaj, njegovo notranjo občutno organizacijo in njegovo rast, da bo vidni izraz njegove osebnosti organično uvrščen.

Kot otrok ljubljanske okolice je že v slikarskih začetkih občutil fizijognomijo lokalne pokrajine, ki je v bistvu opredeljena iz tajinstvene meglice in solnca nad polji ter holmčastim robom brez posebne plastike. Naravno je, da v takem zraku ni mogel rasti dramatičen značaj, ampak da se je Jama kot vesten interpret gledanega osredotočil na izražanje večno se menjajočih razpoloženj prirode. Srečno je okolici odgovarjalo senzitivno slikarjevo občutje, ki živi v miru in skoraj brezstrastnem teoretičnem iskanju izraza. Splošne kulturne razmere slovenskega naroda, ki se v dobi Jamove mladosti ni brigal za upodabljanje umetnost razen v cerkvene namene, pojasnjujejo tudi okoliščino, da se je mogel vzdržati vse svoje življenje v zasebnem reševanju čisto artistskih problemov in da si je ohranil neomejeno svobodo gibanja po vsi srednji Evropi. Z menjavo pokrajine se menja interes za njeno zunanost, naravna meja pa ne leži v tehnični možnosti izražanja, ki je pri Jami zrastle po dolgem, asketičnem razvoju v razkošno kulturo, ampak v organizaciji njegove notranjosti, ki je lirčna in najgloblje reflektira razpoloženje tihih ur v naravi, pa naj si bo slikarski problem solnce, jutranja meglica ali pa mračni večer nad Barjem. Razmerje do pokrajine je osebno, narava je merjena z lastno pobožno notranjostjo, ki je bistvo njegove tvorne moči.

V Jamovi mladostni pokrajini se izživlja čisto veselje nad izsekom nature in to ugodje narekuje organizacijo slike. Zgradba pokrajine in njena snovna posebnost sta že postranska, slikarja zanima samo njen hipni položaj, ki nudi očesu fine zanimivosti. Igra svetlobe, v solncu se razblinjajoča meglica nad mestom, reko ali poljem, to je ves njegov predmet. Spopolnjevanje tehničnega izražanja ga sili k resnejši koncentraciji in kot cvet iz Jamove gredice, rosnat in v solncu se kopajoč, se je na razstavi pokazal «Motiv iz Podsuseda». Notranja zveza slikarja s pokrajino je tu očitna, slikarski izraz popoln. Polna mladostna sila išče pod vplivom pronicajočega moškega razuma in teoretičnih študij v zvezi z znanostjo novega polja in tudi novih pokrajin. Vedno se ponavljajo